
Devlet'in Filozofu Timaios'un Tanrısı mı?

Is Republics' Philosopher Timaeus' God?

ŞEYMA KÖMÜRCÜOĞLU

Independent Researcher

Received: 26.01.2019 | Accepted: 28.02.2019

Abstract: In this article, it is investigated whether there is a parallel between the depictions of the philosopher-king and the depictions of the god (Demiurgos) in the Timaeus dialogue. This specific question which I will try to answer is related to another question, namely whether there is a parallel between the image of God and the image of the philosopher in Plato's dialogues. For these purposes, passages selected from the Republic and Timaeus dialogues will be evaluated comparatively and in the light of specific themes. The article is structured into three basic arguments. The first argument is that the ideals are models. The second argument is the manager, who manages according to the ideal, is the absolute good. And the final argument is that the management is to provide standard, order, and harmony. Regarding these three central points, the similarity between the Republic and Timaeus will be exhibited.

Keywords: Plato, Republic, Timaeus, Demiurgos, philosopher, God.

© Kömürcüoğlu, Ş. (2019). Devlet'in Filozofu Timaios'un Tanrısı mı? *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 9 (3), 351-376.

Giriş

Platon'un ideal insan anlayışı, insanın kendi içindeki ilâhî parçayı/aklı rehber edinmesi ve tanrısal kabul edilen akılsal yönünü beslemesi sonucunda nihâi kertede tanrı gibi olması idealine bağlanmıştır. Platon için, aklın rehberliğinde yaşayarak, felsefi bir hayat tarzını benimsemiş bir kişi sıradan bir kişi değil; Platon'un öngördüğü eğitim çerçevesinde yetişmiş, seçilmiş, özel bir kişidir. Bu durumda, Platon için bir insanın nihâi kemal noktası, kendi içindeki tanrısallığı takip ederek bir anlamda tanrı gibi olmaksa, bu ideali başarma ihtimali olan kişi sıradan biri değil, ancak bir filozoftur. Platon'un ideal insan/filozof modelini, nihâi kertede *tanrıya benzer* bir şekilde tasvir etmesi, “acaba Platon'un tanrı tasavvuru ile filozof tasavvuru arasında bir ilişki olabilir mi” sorusunu da beraberinde getirmektedir. Zira eğer çizilen ideal filozof portresi tanrıya benzeyen bir filozof olacaksa, bu, filozof ve tanrı tasavvurunun *birbirine benzer* olarak gelişmesini gerektirmektedir. Bununla birlikte böylesi bir soruya Platon metinlerinden yola çıkarak tek bir cevap vermek oldukça zordur. Zira filozofun bizi karşı karşıya bıraktığı ideal filozof modeli, ne kadar bütünlüklü ve takibi nispeten kolay yapılabilen bir modelse, filozofun bize sunduğu tanrı modeli de bir o kadar karmaşık ve bütünlüksüz bir görünüm arz etmektedir. *İdealar*, gök cisimleri, ruhlar, *daimonlar*, kahramanlar gibi tanrısal kabul edilen unsurlarla, Platon'un bizzat tanrı dediği şey, diyaloglarda zaman zaman yer değiştirmektedir. Bu sebeple, Platon'un tanrı tasavvuruna ve ideal insan yani filozof tasavvuruna dair *genel* bir inceleme yapmak, bizi oldukça karmaşık bir tabloyla karşı karşıya bırakacaktır. Her ne kadar Platon'un öğretilerinde ciddi bir değişim gözlenirse de, farklı diyaloglarında tanrılar, tanrısalılar, ruhlar, *idealar* gibi konularda karşımıza çıkan resim bu konuyu daha husûsî bir zeminde incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu sebeple, filozofun tanrı tasavvuru ile filozof tasavvuru arasında bir benzerlik olup olmadığını incelerken bu makalede spesifik olarak Platon'un *Devlet*¹ diyalogundaki filozof tasavvuru ile *Timaios* diyalogundaki tanrı tasavvurunun karşılaştırarak konuyu daraltmak istedik.²

¹ Bu makalede Platon'un *Devlet* diyalogu için, (Platon: 1999) basımlı tercüme esas alınmıştır. *Timaios* diyalogu içinse, (Platon: 2001) basımlı tercüme kullanılmıştır.

² Platon'un eserlerini tasnif ederken kullanılan geleneksel ayrıma göre *Devlet* ve *Timaios* diyalogu filozofun farklı dönemlerine ait diyaloglardır. *Devlet* diyalogu olgunluk dönemine ait bir eserken, *Timaios* diyalogu filozofun hayatının son dönemlerinde verdiği eserler ara-

Bu karşılaştırmaya geçmeden önce, *Devlet* ve *Timaios* diyalogları ile ilgili genel bir bilgi vermek yerinde olacaktır. *Timaios*'un ve onun devamı niteliğinde olan *Kritias* diyalogunun Platon'un son dönemine ait eserlerden olduğu konusunda, Platon araştırmacıları arasında neredeyse bir fikir birliği söz konusudur. Bununla birlikte, *Timaios* diyalogunu, *Devlet* diyalogunun ait olduğu diyalog grubuna dâhil eden araştırmacılar da bulunmaktadır (Owen, 1953: 79-80).³

Timaios, gerek kullandığı dil, gerek konu edindiği mesele gerekse de yazım tarzı açısından Platon'un diğer diyalogları arasında özgün bir yere sahiptir. *Timaios* yazım tarzı itibarıyla bir diyalog olsa da, ana metin diğer diyaloglardan farklı olarak bir monolog şeklinde ilerler ve haddizatında bir denemeyi andırır. Diğer diyalogların aksine *Timaios*'ta Sokrates'in kişiliği ve şüpheliği baskın bir konumda değildir fakat bununla birlikte *Timaios*, Platon'un kendi inşa ettiği sistemi Sokrates'i geri plana çekerek açıkladığı bir *tour de force* (gövde gösterisi) olarak okunmaktadır (Owen, 1953: 80-81).

Evrenin oluşumuna dair kozmolojik açıklamalar içeren⁴ *Timaios* ile *idealar* kuramı ve siyaset felsefesine dair temel öğretileri içeren *Devlet* diyalogu, konuları birbirlerinden çok farklı olsa da, pek çok noktada benzerlikler içermektedir. *Timaios*'u okumaya başlayanlar için ilk göze çarpan

sında kabul edilir. Bu iki diyalogu karşılaştırmak isteyen kimi araştırmacılar, iki diyalogun da Platon'un aynı dönemine ait olduğu gibi bir yaklaşımdan hareket etmektedirler. Fakat ben *Devlet* ve *Timaios*'u karşılaştırırken; bu iki diyalog filozofun farklı dönemlerine ait olsalar dahi, bir diyalogdaki tanrı tasavvurunun farklı bir diyalogdaki insan/filozof tasavvurunun etkilemiş olabileceği savından hareket etmekteyim. Bunu sadece bir filozofun iki ayrı döneminde yazılmış diyaloglar üzerinden değil, bir filozofun tanrı tasavvurunun kendisinden çok sonra yaşamış başka bir filozofun filozof tasavvurunun etkilemiş olabileceğini söyleyerek bir ileri noktaya taşıyabiliriz. İkinci durumun en bariz şekilde, Aristoteles'in hareket etmeyen, pür düşünce halinde, kendini akletme dışında başka hiçbir ilgi olmayan tanrı modelinin; Stoa felsefesinin, hiçbir dışsal olaydan etkilenmeyecek şekilde kurgulanmış ideal insan modelinde karşımıza çıktığını görebiliriz. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bir inceleme için (Merlan: 1967)'ye müracaat edilebilir.

³ (Owen: 1953) *Timaios*'u *Devlet* ile aynı gruba dâhil ederken, (Cherniss: 1957), Owen'in makalesine cevap olarak yazılmış ve *Timaios*'u son dönem diyalogları arasında okumanın daha doğru olacağını savunan makalelere örnek olarak verilebilir.

⁴ *Timaios* diyalogunda, *Timaios*'un dilinden anlatılan uzun monolog ve bu monologda dile getirilen öğretilerin Platon'un kendi benimsediği kozmolojik öğretiler olup olmadığı üzerine oldukça geniş bir tartışma bulunmaktadır. *Timaios*'ta evrenin kökeni üzerine bir anlatı söz konusudur. Bununla birlikte Platon için fizik alan, bilgiye konu olabilecek, gerçekten bilinebilecek bir alan değildir. Bu sebeple Platon bu konuda "akıl alır bir öyküyü" kabul etmekten başka bir yol göremez. Biz bu makalede *Timaios*'un aktardığı ve Platon'un da kabul eder görüldüğü bu Pythagorasçı akıl alır öyküyü, yalnızca konuşmacı *Timaios*'un değil, Platon'un da görüşlerini yansıttığını düşünerek konuya yaklaşmaktayız.

husus, *Timaios*'un *Devlet*'in  zeti sayılabilecek pasajlarla başlıyor olmasıdır. *Devlet* diyalogundaki konuşma yapıldıktan hemen sonraki gün gerçekleşen *Timaios*'taki diyalog, *Devlet*'in bir  zeti ile başlamakta fakat diyalogun atmosferi kısa süre içinde değişmekte ve konu evrenin doğuşu, şekillenişi gibi *mythic* ve yoğun bir anlatıya dönüşmektedir.

Bu makale Platon'un, tanrı tasavvuru ile ideal filozof tasavvurunu, *Devlet* ve *Timaios* diyalogları özeline karşılaştırmayı hedeflemektedir. *Timaios* diyalogundaki genel anlatı ve bu anlatıda Demiurgos'a biçilen roller ile *Devlet* diyalogundaki genel öğreti ve filozof krala biçilen roller üç ana başlıkta karşılaştırılacaktır. Bu başlıklardan ilki *ideaların* model oluşunu konu edinmektedir. Diğer başlıkta, yönetici konumundaki kişinin iyi oluşu tartışılacak ve son başlıkta yönetimin ölçü, düzen ve ahenk vermesi ile ilgili pasajlara yer verilecektir.⁵

1. *İdeaların* Model Oluşu

Gerek *Timaios*'ta gerekse *Devlet*'te *idealar*, ezeli modeller olarak yer almaktadır. *Devlet*'te *idea* insan ve devletin modeli iken, *Timaios*'ta *idea*, evrenin ve hatta tanrının modeli olarak karşımıza çıkar. Bu bağlamda ayrıntılı bir incelemeye geçmeden önce Platon'un başvurduğu benzetmeleri zikretmek, konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.⁶

Devlet ve *Timaios* diyaloglarında *ideaların* model oluşunu daha iyi anlayabilmek için, her iki diyalogda başvurulan benzetmelerden yola ıkamamız gerekmektedir. Bilindiği gibi, *Devlet* diyalogu da, *Timaios* diyalogu da çeşitli analogilere başvurmaktadır. *Devlet*'te bu analogi, insan ile devlet arasında kurulurken, *Timaios*'ta tanrı ile evren arasında kurulmaktadır. Bu durumda, filozofun insan ile devlet, tanrı ile evren arasında kurduğu bu benzetmeden yola çıkarak, iki ayrı diyalog da yönetimin nesnesi olarak karşımıza çıkan *evren ile devlet* ve yine iki ayrı diyalogda karşımıza çıkan yönetici modeli olarak *tanrı ile filozof* arasında bir benzetme kurmamız mümkündür. Yine *Devlet* ve *Timaios*'taki anlatıya dayanarak insanı yöne-

⁵ Morrow, *Devlet* ve *Yasalar* diyalogları arasındaki ilişkinin incelenmesinde dahi *Timaios* diyalogunun ve Demiurgos'un merkezi bir rolünün olduğunu ifade etmektedir (Morrow, 1954: 8).

⁶ İyi *ideasın* ve güneşin ideal olarak konumlandırılması ve görünen dünyanın ötesinde oluşu, filozof kralın insan-doğasının ötesinde oluşu ile ilişkilendirilmiştir. Bkz. (Lisi, 2007: 108). Lisi, iyi *ideasın* ve filozof kralın doğasına dair bu yorum ile ilgili, (Baltes: 1997) ile karşıtlık içerisindedir.

tenin akıl, devleti yönetenin filozof, evreni yönetenin tanrı olduğu şeklinde bir formülasyona gitmek mümkündür.

Devlet diyalogunda Platon'un insan ve devlet arasında kurduğu benzetmelerden biri "Devlet'i akıllı yapan ne ise, insanı da akıllı yapan odur" (*Devlet*: 441d) ifadesidir. Devam eden satırlarda Platon, kaç çeşit devlet şekli varsa o kadar da insan hali olduğunu belirtir. Buna göre beş çeşit devlet şekli, beş çeşit de insan hali bulunmaktadır (*Devlet*: 445d, 544e). En iyi ve en doğru insan en mutlu insan olarak tavsif edilirken, buna karşılık en kötü ve en haksız insan da en mutsuz insan olarak karşımıza çıkar. İçinde zorbalık olan bu ikinci tip insan, devleti de zorbalığa düşürmektedir. (*Devlet*: 580c). Bu durumda *Devlet*'te, içinde yaşayan insanlara göre şekillenen ve bu sebeple de insan ile devletin benzerliğini esas alan (*Devlet*: 577d) bir devlet anlayışı söz konusudur.

Timaios'a baktığımızda ise aynı benzetmenin iki farklı şekilde kurulduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki evren ile tanrı arasında kurulan benzerliktir. Diğeri ise insan ile evren arasında olduğu varsayılan benzerlik/akrabalıktır. Evrenin yapıcısı Demiurgos, iyi olduğu için ve yarattıklarına karşı bir kıskançlık hissetmediği için, evrenin elden geldiği kadar kendine benzemesini istemiştir. *Timaios*'ta bu, "evren düzeninin en esaslı ilkesi" olarak sunulur (*Timaios*: 29e).

Evrenin, onu yapan tanrıya benzemesi *Timaios*'ta kozmolojik bir ilke olarak yer alırken, insan-evren benzerliği diyalogun sonlarına doğru ve daha ahlâkî bir vurgu içerisinde karşımıza çıkmaktadır. İnsan evren ile akrabadır. O halde insan, kendindeki düzensiz, ahenksiz hareketleri, evrenin hiç değişmeyen ve düzenli hareketlerine bakarak düzenlemeli, evrenin ahenk ve uyumunu kendine örnek almalıdır (*Timaios*: 90a).

Acaba, insan ve devlet birbirine benziyor ise, evren ile de tanrı birbirine benziyor ise bu durumda devleti yöneten filozof ile evreni yöneten tanrı birbirine benziyor olabilir mi? Makalemin bu soruya verdiği cevap olumludur. Zira gerek *Timaios*'ta gerekse de *Devlet*'te, insan, devlet, evren ve tanrının ortak modeli *idead*ır. Bu dört unsurun her biri arasında bir benzerlik kurmak mümkündür zira her biri *ideaların* ezeli modellğine göre şekillenmektedir. Yani birbirinden farklı görünen bu unsurları bir araya getiren husus *ideaların* model oluşu hususudur.

Şimdi *ideanın*, devlet ve evrene model oluşuna, metinlerden hareketle daha yakından bakalım. Gkatzaras, *Devlet*'teki ve *Timaios*'taki iyi *ideasının* aynı rolde olduğunu savunmakta, bunu ise Platonik kozmolojideki ilk ilke olarak anlayabileceğimizi ifade etmektedir. Ona göre, *Timaios*'taki iyi *ideası*, Demiurgos'un varlığından hatta ilahî paradigmadan dahi bağımsız olarak bulunmaktadır (Gkatzaras, 2018: 71).

Platon *Devlet*'te filozofları, “tanrısal örnekler üzerine çalışan sanatçılar” olarak tarif eder (*Devlet*: 500d). Bu sanatçıların izinden gitmeyen bir devletin de hiçbir zaman mutluluğa ulaşamayacağını ifade eder. Filozoflar devleti yönetirken, “bir modele, bir resme bakarak eserlerini tamamlamaya çalışırlar. Bir yandan da bu modelden insanlar için hazırladıkları taslağa bakarlar” (*Devlet*: 500d-501c).

Platon için, ideal devletin örneği de göktedir. Devlet o örneğe bakarak kendini düzene sokar. (*Devlet*: 592b). İdeal devletin modeli *idea* olduğu gibi *Timaios*'ta da, evrenin modeli *ideadır*: “Yapıcısı, evreni, iki örnekten hangisine göre yapmıştır? Değişmeyen, hep aynı kalana göre mi yoksa doğmuş olana göre mi? Eğer bu evren güzelse, onu yapan iyi ise, o halde yapıcısının gözlerini ilksiz örnekten ayırmadığına şüphe yoktur” (*Timaios*: 29a).

Demiurgos, dünyayı mümkün olduğu kadar, kavranabilen varlıkların en güzeline ve her bakımdan en kusursuzuna benzetmek istemiştir (*Timaios*: 30e). Tanrı, evreni *ideayı* model olarak yapmakla kalmamış, evrenin *idea* örnekliliğinde kurulduğunu ve yaşıadığını görünce çok sevinerek, evreni modeline daha çok benzetmek istemiştir. (*Timaios*: 37d).

Devlet'ten ve *Timaios*'tan alıntıladığımız pasajlardan anlaşıldığı üzere, Platon'un ideal devleti ve *Timaios*'un evreni aynı modele göre kurulmaktadır. *Devlet*'i yöneten filozof ile evreni yapan ve yöneten tanrı, her ikisi de model olarak *ideanın* ezeli modelliğini kullanmaktadır. Devlet için ve evren için model olan *idea*, bu ikisinin benzeri olan insan için de modeldir. Filozof, temaşa ettiği *ideanın* modelliğine göre ülkesini yönetirken, Demiurgos, daha işin başında evreni meydana getirirken *ideanın* modelliğini esas almaktadır. Meydana getirdikleri eserlerde (devlet ve evren) *ideayı* model almaları, her iki yönetici için de (*Devlet*'in filozofu ve *Timaios*'un Demiurgos'u), yaptıkları işi tanrısal bir modele göre yapmalarını ve işlerine kema! kazandırmalarını sağlamaktadır.

2. Yönetenin İyi Oluşu

Timaios diyalogunda Platon kozmosu meydana getiren bir mimar tanrı tasarlamış, bu tanrıyı aynı zamanda *nous*, ya da akıl olarak da isimlendirmiş, bu tanrıyı da meydana getirdiği evrenin elden geldiğince *ideal*lara benzemesini isteyen bir tanrı olarak formüle etmiştir.⁷ *Timaios*'ta tanrının, meydana getirdiği eserin formlara benzemesini istemesi onun iyi oluşu ile bağlantılı olarak açıklanmaktadır.

Devlet diyalogunda devletin yönetimi filozofa, *Timaios* diyalogunda ise evrenin yönetimi ve düzene konulması tanrıya havale edilmiştir.

Filozoflar bu devletlerde kral, ya da şimdi kral, önder dediklerimiz gerçekten filozof olmadıkça, böylece aynı insanda devlet gücüyle akıl gücü birleşmedikçe, kesin bir kanunla herkese yalnız kendi yapacağı iş verilmedikçe, sevgili Glaukon, bence bu devletlerin başı dertten kurtulmaz. İnsanoğlu da bunu yapmadıkça tasarladığımız devlet mümkün olduğu ölçüde bile doğamaz. Kavuşamaz gün ışığına. İşte buydu çoktan beri söylemekten çekindiğim. Geleceğe aykırı geleceğini biliyordum. Bizim devletimizin dışında, ne teklerin, ne de toplumun mutluluğa kavuşacağını kolay kolay akli almaz herkesin (*Devlet*: 473d-e).

Başka bir yerde Platon, filozoflar eğer, hiç değişmeden kalan şeye varabilen insanlarsa, ona varamayan bir sürü değişken şeyler içinde kaybolanlara bu adı veremiyorsak, o halde devletin başına getireceğimiz hangileri olacak diye sorarak devlet yönetimi için filozofu işaret etmektedir (*Devlet*: 484b).

Devlet'in merkezî tezi, felsefe kuralıdır (Morrow, 1954: 5). Yani, *Devlet*'te, bir devletin hatta tek bir insanın dahi olgunluğa erişebilmesi için, o devletin filozoflar tarafından yönetilmesi yahut da yönetici olarak başa geçmiş kişilerin birden bire tanrı yardımıyla felsefeye gönül vermeleri gerektiği ifade edilir. İkinci şık zayıf bir ihtimal olduğuna göre, ancak gerçek filozoflar bir devletin başında olduğunda, orada Platon'un ideal devleti kurulmuş ve *felsefe tanrısı* o devlette hüküm sürüyor diyebiliriz (*Devlet*: 499b-d). Bir devlette, *felsefe tanrısının* hüküm sürmesi ise o devlete

⁷ I. Mueller, Platon'un *Timaios*'ta sunduğu bu tanrı modelinin, *Yasalar* ve *Philebus*'ta sunulan tanrı fikrini akıllara getirdiği için, Platon'un geç dönemine ait bir tanrı fikri olduğunu ifade eder ve bu tanrı modeline, *Devlet*'te ya da orta dönem diyaloglarında rastlanamayacağını ifade eder (Mueller, 2005: 102).

bilgelik kazandırır: Tabiata uygun olarak kurulmuş bir devlet, akıllı olmasını kendisini yöneten küçük bir topluluğun bilgisine borçludur. Bu bilgi, Platon'un bilgelik olarak isimlendirdiği bilgidir (*Devlet*: 429a). Platon böylece, felsefeyi rasyonel politik hayatın arka planı haline getirmekte ve felsefi kural koyucuların devleti *ideadan* yola çıkarak planladıklarını varsaymaktadır (Morrow, 1954: 6).

Timaios'ta, evreni meydana getiren, düzen veren ve yöneten kişi Demiurgos'tur. Evreni yapan tanrı, insanlar "gelecekte işleyecekleri kötülüklerden kendisini mesul tutmasınlar diye, bütün yasaları ruhlara tanıtmıştır" (*Timaios*: 42d). Tanrı evreni meydana getirirken, bütün işleri düzenleyip, tekrar her zaman ki yaşayışına dönmüştür (*Timaios*: 42e).

Timaios'taki anlatıda, Demiurgos evrene düzen vermeden önce, her şeyin karışıklık ve düzensizlik içinde olduğu ifade edilir: Bütün bunları düzene sokan, sonra da ölümlü, ölümsüz bütün yaratıkları içine alan bu canlıyı yaratan tanrı olmuştur" (*Timaios*: 69b-c).

Yönetme işi *Devlet*'te filozofa, *Timaios*'ta tanrıya havale edildikten sonra, *Devlet*'te devleti yöneten filozof da *Timaios*'ta evreni yöneten tanrı da iyi olarak tarif edilmektedir.

Devlet'in filozofu tebaasının iyiliğini düşünür. Yönetici konumundaki filozof, iyi oluşu sebebiyle, bir hırs ve kıskançlığın neticesinde değil, yönettiği kişilere yararlı olmak istediği için ve tebaasının iyiliğini düşündüğü için başa geçmektedir. Platon'a göre, ideal yönetici, kendisinin ya da başkalarının iyiliğini değil, "yönettiği ve bakımını üstlendiği şeyin iyiliğini gözetmektedir" (*Devlet*: 345e). Platon bu durumu, başa geçmenin kişide bir hırsa, tutkuya dönüşmemesi gerektiğini ifade ederek de ortaya koymaktadır: "Başa geçme, bir tutku olmamalı insanda. Tutku olan yerde ister istemez kıskançlıklar ve kavgalar olur" (*Devlet*: 521b).

Devlet'in filozofu iyi olarak kurgulandığı için, kızmayan, haset etmeyen biri olarak tasvir edilir. Bu filozof o kadar iyidir ki, kimseye kızmadığı, kimseye haset etmediği ve kimseye garezi olmadığı için, insanlar da ona kızamazlar: "İnsan, kızmayan bir adama kızabilir mi? Kimsenin kötülüğünü istemeyen, içinde kin, garez olmayan bir insanın kötülüğünü ister mi?" (*Devlet*: 500a).

Kızmayan, haset etmeyen bu filozof kral, yönettiği tebaanın kendisi-

ne benzemesinden de rahatsız olmaz, aksine bundan hoşnut olur. İdeal devletteki bu filozof yönetici, “kendisine benzer yurttaşlar yetiştirdikten sonra mutlular ülkesine göç eder” (*Devlet*: 540c).

Demiurgos'un evreni meydana getirişindeki sebep, Demiurgos'un bizi kendisinin iyi olmasıdır. *Devlet*'teki filozof nasıl iyi oluşu sebebiyle, yönetim işini üstlenmek için bir hırs ya da kıskançlık yaşamaz ise, Demiurgos da aynı şekilde, meydana getirdiği evrenin kendisine benzemesinden dolayı bir kıskançlık duygusuna kapılmaz. Demiurgos iyidir ve bu iyiliği sebebiyle yaptığı sanat eserinin kendisine daha çok benzemesini ister:

O halde oluşla evreni yaratanın, onları neden yarattığını söyleyelim. Yaratan iyi idi. İyi olanda da, hiçbir şeye karşı hırs uyanmaz. Hırs duymadığından her şeyin de elden geldiği kadar kendine benzemesini istedi. Bilge insanların kanaatine göre oluşun, evren düzeninin en esaslı ilkesi budur (*Timaios*: 29e).

Devlet'ten ve *Timaios*'tan alıntıladığımız metinlerden anlaşılacağı üzere, *Devlet*'te kurgulanan ideal devletin yöneticisi olan filozof, *Timaios*'taki evrenin yapıcısı olan Demiurgos ile aynı yöneticilik vasıflarına sahip bulunmaktadır. Biri devlete şekil verip düzene koyarken, diğeri evrene şekil vermekte ve yönetmektedir. Her ikisi de bu yönetme işini, iyi oldukları için, tebaalarını ya da meydana getirdikleri eseri sevdikleri için yapmakta ve yönetmektedirler. Yönetme işini gerçekleştiren filozof ve Demiurgos, herhangi bir kıskançlık duygusu barındırmadan, bu işi yapmak hususunda da ortaklardır.

3. Unsurların Uyumlu Birlikteliği

Dünyayı meydana getiren sanatçı olan Demiurgos, yoktan var eden bir tanrı değildir. Bu yüzden mevcut malzemeyi kullanarak evrene şekil vermek zorundadır. *Devlet*'in filozofu da, *Timaios*'un Demiurgos'u da, ellerinin altında bulunan bu belirli fakat organize edilmemiş, düzensiz şekilde bir arada bulunan malzemeyi kullanır. *Devlet*'in filozofu bu malzeme ile, dördüncü yüzyıl Grek toplumunun geleneklerini, adetlerini, ve kurumlarını tıpkı *politik bir demiurge* gibi inşa eder (Morrow, 1954: 10).

Timaios'ta ise dünyanın rasyonalizasyonu ve düzenlenmesi eldeki ilkel malzemenin geometrik hale getirilmesi ile başlar. Kaotik durum-

daki temel özellikler, düzenli şekillere dönüştürülür. Laks, bu şartlar altında düzensizliğin geometrik hale getirilmesinin *persuasion* olarak isimlendirilebileceğini ifade eder, zira bu durumun düzensizliğin kendi içinde bir tür düzeni doğurma eğilimini ifade ettiğini belirtir. Ayrıca Laks, *Devlet*'te, ideal vatandaş tipinin oluşturulması için kullanılan eğitim metotlarının ve dansın, *Timaios*'taki *geometrization* ile aynı amaçla matuf olduğunu ifade eder (Laks, 1990: 227).

Dünya ruhunun nasıl inşa edildiğine ayrılmış on sayfalık bir kısımdan sonra *Timaios*, yeni bir tartışma açarak ateş, hava, toprak ve suyun doğasını ve niteliklerini incelediği bir kısma geçer.

“*Devlet*'teki koruyucuların sanatçı olarak adlandırılmasına baktığımızda bunun Demiurgos'un da işi olduğunu görürüz. Demiurgos için bu sanatın objesi genel olarak evrendir. Filozof kral için ruhun parçaları ve şehirdir (Gkatzaras, 2018: 78).

Devlet diyalogunda diyalogun önemli bir kısmı, ideal devlette yaşayacak olan kişilerin kimler olacağı ve ne şekilde yetiştirileceği konusuna ayrılmıştır. Platon bu konuda o kadar titizdir ki, şairlerin ülkeden gönderilmesi, çocukların büyütülürken hangi masallarla büyütülmesi gerektiği, gençlerin yetiştirilirken nasıl bir tanrı tasavvuru ile yetiştirilmelerinin daha doğru olacağı gibi konularda ayrıntılı bir şema sunar. Bu şemada dikkati çeken en önemli husus ise, Platon'un ideal devletinde yaşayacak tebaanın, *seçilerek oluşturulmuş unsurlardan* oluşacak olmasıdır.

Timaios'ta ise, evreni oluşturan unsurlar üzerinden gerçekleşen bir *uyum* ve *ölçü* vurgusu hâkimdir. Evrenin oluşumu dahi, o vakte kadar düzensizlik içinde olan unsurlara, Demiurgos tarafından düzen verilmesi ve uyum içinde bir araya getirilmesi olarak açıklanır.

Devlet'in *seçilmiş malzemesi*, hangi sınıftan kişi ile evlenecekleri dahi belirlenmiş kişiler ve bunların dünyaya getirdiği bireylerdir. *Devlet*'in filozofu, ideal devlette öngörülen eğitim programı ile bu seçilmiş malzemeyi itinayla bir araya getirip, malzemeye istediği şekli vermeye çalışır.

Timaios'un seçilmiş malzemesi ise, Demiurgos'un evreni oluştururken kullandığı dört unsurdur. Bu unsurlar, uygun ölçülerde ve mü-

kemmel uyumu sağlayacak şekilde bir araya getirilmiş ve evren oluşturulmuştur.

Timaios'un tanrısı, evrenin gövdesinin katı olmasını sağlayabilmek için, “ateşle toprağın arasına suyla havayı koymuş, onları birbirine mümkün olduğu kadar aynı orantı ile birleştirmiştir” (*Timaios*: 32b). Demiurgos, evrenin gövdesini bu şekilde dört ögenin birleşiminden meydana getirmiştir. Evren ahengini, bu dört ögenin bileşimindeki ahenkten almaktadır. Evrenin dört unsurun tamamını içine alan ve ahenkle bir araya getirilmiş olan yapısı, evreni “ihtiyarlıkla hastalığın işlemediği bir bütün” haline getirmektedir (*Timaios*: 33b).

Timaios'taki anlatıya göre Demiurgos, dört ögeyi bir uyum içerisinde bir araya getirmeden önce, “bütün bu ögeler, ne düşünüş ne de ölçü biliyorlardı. Tanrı bütünü düzenlemeye kalkınca, başlangıçta ateş, su, hava ve toprak kendilerine ait bazı şekillerin izlerini taşıyorlardı. İşte tanrı onları bu halleriyle aldı, onlara *idealar* ve sayılarla ayrı ayrı şekiller verdi. Onları düzensizlikten kurtardı ve güzel bir şekilde bir araya topladı” (*Timaios*: 53b).

Demiurgos'un, kemik iliğini meydana getirişi de, aynı bağlamda zikredilmiştir. Tanrı, ateşi suyu, havayı ve toprağı aynı oranda birbirine karıştırarak kemik iliğini vücuda getirmiştir. Bu, her türlü ölümlünün evrensel tohumu olarak zikredilmektedir (*Timaios*: 73b-c).

Timaios'ta evrenin oluşumu ve düzenli bir şekilde işleyişi için zikredilen, *unsurların uyumlu birlikteliği* konusu, *Devlet* diyalogunda toplumun oluşması bahsinde ele alınmaya başlanır. Demiurgos'un uyum içinde bir araya getirmesi gereken malzeme dört unsur iken *Devlet*'in filozofunun uyum içinde bir araya getirmesi ve yönetmesi gereken malzeme ideal devlette yaşayacak *insan unsurudur*. Bu konuda *Devlet*'te, öncelikle insanın tek başına, kendine kendine yeterli olmaması durumundan yola çıkılarak, toplumun kurulma zarureti ortaya konulur. Bir toplum düzeninin kurulabilmesi için de toplumda bir iş bölümünün olmasının gerekliliğinden ve kimin hangi işi yapacağına belli olmasının zaruretinden bahsedilir.

Devlet'te, farklı unsurların bir araya gelip kendilerine uygun işi yapmaları konusu hem devleti oluşturan sınıfların iş bölümü içinde bir arada yaşamaları anlamında, hem de kadın ve erkeğin belirli bir düzen içinde bir

araya gelip kendilerine düşen işi yapmaları anlamında ele alınmıştır.

İdeal devlette, devletin tamam olabilmesi için devleti yönetecek zihin gücüne sahip insanlara ihtiyaç duyulduğu kadar, beden gücüyle çalışacak çiftçilere, işçilere, gündelikçilere de ihtiyaç vardır. Ve ideal devlet, bu farklı sınıf ve niteliklerdeki insan unsurlarının, *Timaios*'taki dört unsurun ahenkli bir şekilde bir araya gelerek evreni oluşturması gibi, uyumlu bir şekilde bir arada yaşamalarıyla teşekkül eder. Bu farklı unsurların uyumlu bir şekilde bir arada yaşamaları ise *Devlet*'te, 'herkesin kendi üzerine düşeni yapması, kendi yeterliliklerinin gerektirdiği iş bölümüne sadık kalması, başka işlerle uğraşmaması' şeklinde yer alır. *Devlet*'in II. Kitabı, "düzene giren bu insanların" (372a) nasıl yaşayacaklarına dair ayrıntılı bir şema sunar.

Devlet'in filozofu, farklı unsurların düzene girerek ideal devleti oluşturması için, yer yer masalları, hikâyeleri ve hatta tanrıları dahi *kullanmaktadır*. Platon'a göre asıl amaç, ideal devletteki ahenkli düzeni kurmaktır. Bu düzeni kurmak için masalları yeniden şekillendirir, tanrılarla ilgili anlatılara çeki düzen verir, şairlerin zararlı gördüğü söylemlerinin toplumda yayılmasını engellemek ister. Bunların hepsini, *farklı sınıflara ait unsurların ideal birlikteliklerini* sağlayabilmek adına yapar.

Devlet'in (415a) pasajında devletteki yurttaşlara yapılan bir hitaba yer verilmektedir. Burada yurttaşların her birinin farklı mayalar içerdiği, aralarında önder olacak kişilerin mayasında altının olduğu, bu sebeple baş tacı edilmeleri gerektiği zikredilir. Diğer kişilerin mayalarına da tunç ve gümüşün katıldığı ve bu kişilerin mayaları farklı olsa da aralarında bir *hamur birliği* olduğu vurgusu yapılır. Bu ise, yöneticilerin halkı inandırması gereken bir masal olarak *Devlet*'te yer alır ve şöyle denir: "Biz masalımızı söyleyip, yayılmasını kendi kaderine bırakalım" (*Devlet*: 415d).

Devlet yönetiminde farklı sınıfların birbirinin işlerine karışmaları ve görevlerini değiştirmeleri devlet için yıkıcı bir durum olarak tasvir edilmektedir. Buna bağlı olarak da bu yıkıcı eylem, en büyük suç olarak görülür. Bu suçu, Platon eğrilik olarak da ifade eder ve herkesin kendi işini yaptığı durumu ise bunun tam karşısına yerleştirerek doğruluk olarak isimlendirir (*Devlet*: 434c-d).

Farklı mizaçtaki unsurların bir araya getirilmesi ile oluşan ideal dev-

lette ve *Timaios*'un evreninde, her iki bütünlüklü yapıyı oluşturan, farklılıklara ahenk veren ve nihayetinde yöneten *filozof* ve *tanrı*dır. *Devlet*'te uyum verme ve yönetme işi yönetici makamına layık görülen filozofa verilirken, *Timaios*'ta evreni uyum içinde meydana getirme ve sonrasında da yönetme işi tanrıya, Demiurgos'a tevdi edilmiştir. Burada dikkat çekilmesi gereken bir husus şudur: *Devlet*'te yönetim işi filozofa havale edilirken, yöneticinin ve yönetimin tanrısallığı vurgusu yapılır. Bu vurgu da, iki diyalogda sunulan yönetimi paralel bir zemine çekmektedir. *Devlet* diyalogunda yönetimin tanrısallığı şu ifadelerle yer almaktadır: “Tanrısız ve düzenli varlığın yanında yaşayan filozof, bir insanın olabileceği kadar düzenli ve tanrısız olur” (*Devlet*: 500c). Aynı pasajda filozof, varlığın seyri- ne dalmış, gözlerini onun bunun davranışına değil, değişmez varlığı seyre yöneltmekle nitelenir. Seyrettiği, temaşa ettiği şeylere hayranlık duyar ve onlara benzemeye çalışır. Zaten Platon'a göre, hayran olduğu şeylerin ortasında yaşayan böylesi bir insan, onlara benzemekten kendini alamaz ve tanrısız bir hale gelmiş olur (500c).

Diğer bir pasajda filozofun kullandığı düşünme gücü tanrısız olarak nitelenir: “Düşünme gücü başka bir güçtür. Tanrısız bir şeyler vardır onda” (*Devlet*: 518e). Platon'a göre, eğer tanrısız bir nitelikle devleti yöneten bu *tanrısız ve bilge* idarenin buyruğu altına girersek hep birlikte düzen içinde yaşar, birbirimizin dostu oluruz (*Devlet*: 590e).

Sonuç

Platon'un diyalogları, tanrının ve tanrısızın ne/kim olduğu konusunda okuyucuya farklı cevaplar sunmaya müsait eserlerdir. Kimi diyaloglarda *idealar* tanrısız ve hatta tanrının da modeli olarak karşımıza çıkarken, kimi zaman da Demiurgos gibi bir *kişi-tanrı* karşımıza çıkmaktadır.

Platon'un tanrısızlık atfettiği geniş yelpazeyi incelerken, kimi zaman Demiurgos gibi evrenin oluşuna ve işleyişine müdahil olan aktif bir tanrı modeliyle karşılaşırken, kimi zaman da, daha *müstâğni* bir tanrı modeli ile karşılaşmamız mümkündür. Platon'un karşımıza çıkardığı farklı tanrı modelleriyle uyumlu olacak tarzda filozof modelleri geliştirdiğini de söylemek mümkündür. Başka bir deyişle, filozofun belli dönemlerde oluşturduğu tanrı tasavvuru, farklı bir dönemde oluşturacağı filozof tasavvuru- nu etkilemektedir. Üstelik, bu ilk bakışta birbirinden bağımsız görünen

tanrı ve filozof tasavvurlarının, Platon'un eserlerinin geleneksel sınıflamasından da bağımsız bir şekilde gerçekleştiği görülmektedir.

Bu makalede Platon'un olgunluk döneminde yazdığı kabul edilen *Devlet* diyalogunda karşımıza çıkan, toplumda aktif ve yönetici konumdaki filozof tasavvuru ile, Platon'un son döneminde yazdığı kabul edilen *Timaios*'ta karşımıza çıkardığı, evrende aktif ve evrene müdahil tanrı anlayışının birbiriyle olan benzerlikleri incelenmiştir. *Devlet*'in filozofu ile *Timaios*'un tanrısının en önemli ortak vasıfları, her ikisinin de sahip olduğu yöneticilik vasfı olduğu görülmüştür. Diğer bir ortak özellik ise, *Devlet*'in filozofunun da, Demiurgos'un da, ideaların ezeli modeliği kullanarak devlete ve evrene şekil veriyor olmalarıdır. *Devlet*'in filozofu ile *Timaios*'un tanrısı arasında tespit ettiğimiz son benzerlik ise, her ikisinin de ellerindeki düzensiz haldeki malzemeyi uyum içinde bir araya getirerek devleti ve evreni oluşturuyor olmalarıdır.

Son olarak belirtmemiz gerekir ki, bu makalede *Devlet* ve *Timaios* örnekleminde yapmaya çalıştığımız karşılaştırmaları, Platon'un farklı diyalogları üzerinden yapmak da mümkündür. Örneğin Platon'un daha müstağni bir tanrı tasavvuru geliştirdiği diyalogları ile, buna bağlı olarak toplum işlerinden daha müstağni bir filozof portresi çizdiği diyalogları, farklı çalışmalara malzeme teşkil edebilecek ve yeni çalışmalara konu olabilecek açık metinlerdir.

Kaynaklar

- Baltes, M. (1997). Is the Idea of the Good in Plato's Republic Beyond Being? *Studies in Plato and the Platonic Tradition*. (Ed. M. Joyal). Aldershot, 1-27.
- Cherniss, H. (1957). The Relation of the Timaeus to Plato's Later Dialogues. *The American Journal of Philology*, 78 (3), 225-266.
- Gkatzaras, T. (2018). The Form of the Good in Plato's *Timaeus*. *Plato Journal: The Journal of the International Plato Society*, 17, 71-83.
- Laks, I. (1990). Legislation and Demiurgy: On the Relationship Between Plato's Republic and Laws. *Classical Antiquity*, 9 (2), 209-229.
- Lisi, F. L. (2007). Individual Soul, World Soul and the Form of the Good in Plato's *Republic* and *Timaeus*. *Études Platoniciennes*, 4, 105-118.
- Morrow, Glenn R. (1954). The Demiurge in Politics: The Timaeus and the Laws.

- Proceedings and Address of the American Philosophical Association*, V, 27, 5-23.
- Merlan, P. (1967). Aristoteles' und Epikurs Müssige Götter. *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Bd. 21, H. 4, 485-49.
- Mueller, I. (2005). Mathematics and the Divine in Plato. *Mathematics and the Divine: A Historical Study*. (Eds. T. Koetsier & L. Bergmans). Elsevier B.V., 99-120.
- Owen, G. E. L. (1953). The Place of the *Timaeus* in Plato's Dialogues. *The Classical Quarterly*, 3 (1-2), 79-95.
- Platon (1999). *Devlet*. (Çev. S. Eyyüboğlu & M. A. Cimcoz). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Platon (2001). *Timaios*. (Çev. E. Güney & L. Ay). İstanbul Sosyal Yayınlar.

Öz: Bu makalede Platon'un Devlet diyalogunda karşımıza çıkan filozof-kral tasvirleri ile Timaios diyalogunda resmedilen tanrı (Demiurgos) tasvirleri arasında bir koşutluk olup olmadığı sorusuna cevap aranmaktadır. Cevap aradığımız bu spesifik soru, "Platon'un diyaloglarındaki tanrı tasavvuru ile, filozof tasavvuru arasında bir paralellik olup olmadığı" şeklinde ifade edilebilecek bir üst soruyla ilintilidir. Mezkûr sorunun cevabını bulmak adına Devlet ve Timaios diyaloglarından seçilen pasajlar belirli temalar etrafında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Makale üç ana merkez etrafında kurgulanmıştır. Bu merkezlerden ilki ideaların model oluşu, ikincisi ideanın modelliğinde yöneten yöneticinin mutlak iyi oluşu ve son olarak da yönetmenin ölçü, düzen ve uyum vermek üzere gerçekleşiyor oluşudur. Bu üç merkezi noktadan yola çıkılarak Devlet ve Timaios diyalogları karşılaştırılacak ve aralarındaki benzerlik gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Platon, Devlet, Timaios, Demiurgos, filozof, Tanrı.

